

„minden esetben az történik, hogy egy hír többé vagy kevésbé tág körben *közhírré* válik, éspedig úgy, hogy kizárólag *szájról szájra*, közvetlen-személyes közlés útján terjed. Azonnali és megbízható *ellenőrzésének* pedig hiányoznak az eszközei és a lehetőségei.”²⁷

Az ál- vagy rémhírek oka döntően az információhiány vagy ebből következően egy esemény téves értelmezése és nélkülözhetetlen eleme az erős indulati töltés. Ráday tevékenységéről a deficités hírtovábbítás országos jelenség, de ezt ismereteink szerint csak a nyomozásokban érdekelt lakosság körében követik pótreakciók. A *Szegedi Híradó* cikkeit elemezve felfigyelhetünk arra is, hogy egy-másfél évig szinte egyáltalán nem vesznek át közleményeket az országos lapokból, utána viszont egyre gyakrabban próbálják – korábban is több alkalommal hangoztatott – információhiányukat ilyen módon pótolni. Ennek ellenére a híresztelések továbbterjedését nem sikerül meggátolniuk és egy idő után kénytelenek ezek felfogásához igazodni.

Eddigi elemzésünket összefoglalva megállapítható, hogy az országos politikai lapok királyi biztosságot elemző cikkei eredendően pártállás szerint csoportosíthatók. Az ellenzéki újságok célja döntően nem Ráday személyének lejáratása, hanem a királyi biztosság támadásán keresztül a kormány bírálata. Ezt bizonyítja az is, hogy amikor a kormánypárti sajtó részben átveszi szerepüket, végül kénytelenek kiállni a gróf mellett, hogy ellenzékiségük ne sérüljön. Más elvek alapján működött a Szegeden meghatározónak számító organum. Véleményének megváltozásában nem játszik szerepet az országos politika, sokkal inkább a helyi közvélemény elvárásait próbálja követni, ha bizonyos idő után a befolyásolása már nem folytatható.

A királyi biztosság négy éves történetében ez azon kevés terület egyike, ahol Ráday akarata és kapcsolatai ellenére kívül maradt a döntések meghozatalán. Jól láthatóan nem képes feldolgozni a tőle független és tevékenységét mégis befolyásoló történéseket, fellépése ügyetlen, módszerei egy liberalizálódó országban már nem elfogadhatóak és talán ezért is eredménytelenek.

CSAPÓ CSABA

Egy könyv Tisza István miniszterelnök könyvtárából. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában jelenleg folyamatban van a Tisza család geszti kastélyából bekerült könyvtár könyvtártörténeti feltárása. Ennek során került elő egy mű, amely érdekessége és aktualitása folytán érdemes arra, hogy a teljes könyvtár leírásának megjelenése előtt tudósítást adjunk róla, elsősorban könyvtörténeti szempontokat érvényesítve.

A jelzett mű:

DENIS, Ernest

La Grande Serbie. – 4. éd. – Paris : Librairie Delagrave, cop. 1915 ([Paris] : impr. Paul Brodard, [19]15). – XIII, 336 l., 2 térkép ; 20 cm – /Bibliothèque d'histoire et de politique/

Raktári jelzete: 12.394

A könyv 1946-ban került az egyetemi könyvtár tulajdonába és 700/1947. leltári szám alatt lett állományba véve. Eredetileg fűzött volt, csak később került bekötésre (erre utal a szennylapok utólagos betoldása a könyvtestbe). Jelenleg bordó, egész vászon kötésű, a gerincen aranyozva olvasható a szerző és a cím. (A könyvet valószínűleg már a Tisza család kötette és aranyoztatta,

²⁷ PATAKI Ferenc: *A tömegek évszázada. Bevezetés a tömegléktanba.* Bp. Osiris, 1998. 156.

ezt jelzi az elülső kötéstábla verzőjára ragasztott bélyeg, amely a mű könyvszekrényben elfoglalt helyét adja meg.) A nyomtatás rossz minőségű papírra történt, a könyv felvágatlan ívekkel került első tulajdonosához. A gyenge minőségű előállítás oka a kiadások gyors egymásutánai megjelenése lehetett, ahol a terjesztés gyorsasága valószínűleg propaganda és politikai okokból háttérbe szorította a minőségi szempontokat.

Érdekes, hogy a fellapozott szakirodalom (kézikönyvek, lexikonok és tanulmányok) sehol nem említi, hogy a műnek több kiadása jelent meg. Ez főként azért fontos, mert Alekszandr Petrovics Izvolszkij (1856–1919) akkori párizsi orosz nagykövet arról ír, hogy a mű megjelenése páratlan hatást keltett,¹ ráadásul a négy kiadásnak egy szűk éven belül kellett megjelennie. (Az első kiadás 1915. januárjában jelent meg.²)

A szerző, Ernest Denis (1849–1921) francia történétíró, a Sorbonne egyetemes történelem tanára feltehetően nem véletlenül került kapcsolatba Szerbiával. Elsősorban a csehek históriájával foglalkozott, ezenkívül megírta Magyarország történetét is a mohácsi vészig (1906-ban a Magyar Tudományos Akadémia kultagjával választották), tehát jól ismerte a térség történelmét, politikai viszonyait.

A szóbanforgó mű keletkezéséről Henry Pozzi (1879–1946) francia publicista *Századunk bűnősei ...* című művében olvashatunk. (Eredeti kiadásához nem sikerült hozzájutnom, ezért csak a Marjay Frigyes által fordított, 1936-ban megjelent magyar kiadásra hagyatkozhattam. Reprintjét azóta két alkalommal adták ki: 1994, 1996.). E szerint Denis művének alapja az a memorandum, amelyet Franjo Supilo (eredeti nevén Bosko Djuirievics) az „Ujedinenje ili Smrt” („Egyesülés vagy halál” ismertebb nevén „Fekete kéz”) nevű pánszláv szervezet megbízottja szerkesztett a szerb külügyminiszter és orosz politikai ügynökök közreműködésével.³ (A neveket Pozzi műve nyomán közlöm, átírás nélkül.) A memorandum tartalmazza a nagyszerb elképzelés nagyratörő céljait, melynek lényege az Adriától Magyarország közepéig húzódó szláv és nem szláv területek Szerbiába történő beolvasztása.⁴

Denis könyvének megjelenését mozgalmas politikai kampány kísérte, a kiadásával és terjesztésével felmerülő költségeket az orosz kormány fedezte, elsősorban Izvolszkijnek költséget nem kímélő, ügyes politikai propaganda tevékenységén keresztül.⁵

Ezek az adatok mindenképpen szükségesek voltak annak megvilágításához, hogy milyen politikai környezetben és előzmények után került a műnek könyvtárunkban felbukkant példánya Tisza István (1861–1918) miniszterelnök tulajdonába.

E példány történetének kalandos voltáról pontos leírást adnak a borítófedél bejegyzései és a könyvben található beragasztott levél. A könyv katalóguscéduláján is jelölték az állománybavételkor, hogy a kötethez kézzel írott levél tartozik. A levelet Degenfeld-Schonburg Ottó (1872–1937) a miniszterelnök rokona írta Tisza Istvánnak. A levélpapír 2° méretű, kétrét hajtott, a levált eredeti borítófedéllel együtt fehér ragasztószalaggal van beragasztva a könyvttest és a kötéstábla közé. Szövege az első lap rektóján és verzőján található, a második lap üres. Az írás autográf, tollal írott és félreérthetetlenül jól olvasható. A levél betűhív szövege a következő:

¹ POZZI, Henry: *Századunk bűnősei ...* (Ford. Marjay Frigyes). 2. kiad. [Bp.] 1936. 261.

² POZZI: *i. m.* 261.

³ POZZI: *i. m.* 261., 268.

⁴ POZZI: *i. m.* 261–262.

⁵ POZZI: *i. m.* 261., 262., 268.

Győr 1916 február 3.

Kedves István!

Ide mellékelve küldök egy könyvet, melynek története a következő: Mikor Pasicz szerb miniszterelnök Mitroviczából is menekülni volt kénytelen, már nem volt annyi ideje, hogy a szalodában levő holmiát elvihesse. Így Pasicznak egész podgyása egy jó barátom Klempa Kálmán alezredes a 3ik vadász zászlóalj parancsnokának kezei közé került. A mellékelt könyv ott feküdt az éjjeli szekrényen kinyitva a mint azt Pasicz menekülése előtt olvasta, és éppen ott volt felütve, a hol rólad van szó.

Ezen könyvet Klempa azon kérelemmel adta át nekem, hogy azt hozzád eljuttassam, s kérjelek, hogy fogadd el emlékül, mint történelmi nevezetességű tárgyat, a mely azonkívül is érdekes úgy tartalmánál fogva mint azon körülmény folytán, hogy már a háború alatt írták.

Barátom nevében a könyv elfogadását ismételve kérem s maradok

tisztelő, kész híved és rokonod
Degenfeld Otto

A levél állítása szerint a könyv Nikola Pašić (1846–1926) szerb miniszterelnök tulajdona volt és valószínűleg tiszteletpéldányként jutott hozzá. Erre utal az a sorbélyegző, amelyet a borítófédél tetejére ütöttek: <<Homage de l'auteur et de l'editeur>>. Azért nem tekinthetjük bizonyítottnak ezt a tényt, mert kissé különös, hogy egy ilyen kimondottan propaganda és politikai célzattal kiadott műnek miért éppen a negyedik kiadását küldték el a szerb miniszterelnöknek, aki már 1915 elején, tehát az első kiadás megjelenésekor is hivatalában volt. (Lehetséges feltételezés, hogy az előző kiadásokat is megkapta, de bizonyítva az ügy fontosságát a negyedik, legfrissebb, változatlan kiadást is elküldték neki. A negyedik kiadás jelölése mindenesetre nem utal arra, hogy az előző kiadásokhoz képest bármiféle változtatás történt.)

A levél adatait alátámasztja a Klempa Kálmánra utaló autográf bejegyzés, amely 1915. 11. 24-ére van dátumozva Mitroviczában. A dátum olvasata mindenképpen 11. hónap, hiszen Ausztria-Magyarország csak 1915. októberében rohanta le Szerbiát. A szerb kormány november 21-én hagyta el Mitrovicát és menekült Prizrendbe,⁶ az Ibar völgyében előnyomuló csapatok pedig heves harcok után bevonultak Mitrovicába. Az adatok a különböző történelmi feldolgozásokból összeolvasva itt nem fedik egymást, így Mitrovica eleste november 23–24-ére tehető. Ez bizonyítja azt, hogy a könyv négy kiadásának 1915. január és a mitrovicai események közötti időszakban kellett megjelenie.

Klempa Kálmánnak (1868–1940),⁷ a 3. vadász zászlóalj alezredes parancsnokának könyvekkel való barátsága kitűnik abból, hogy ily alaposággal felfigyelt a könyvve.

A borítófédelen található még három bejegyzés piros ceruzával. Az egyik egyszerűen Mitrovicára utal, a másik kettő kiolvasása elmosódottságuk miatt egyenlőre nem sikerült. Az olvasatok hiánya valamint a korabeli történések torlódása miatt nem érdemes találgatásokba bocsátkozni arról, hogy a bejegyzések Pašićtól vagy Klempától származnak.

A könyv történetének csupán egyetlen érdekes momentuma maradt kiderítetlen: Degenfeld Ottónak az a Klempától vett megjegyzése, amelyből kiderül, hogy megtalálásakor a könyv ott volt felütve, ahol éppen Tiszáról van szó. A levél küldője nem tesz említést arról, hogy Klempa megjegyezte volna melyik a szóbanforgó oldal. A könyv mutatójában Tisza István miniszterelnök neve hat különböző oldalon szerepel (egy oldalon megtalálható Tisza Kálmán neve is), így ennek

⁶ Külügy–hadügy. 2. (1915. nov. 28.) 48. 3.

⁷ GULYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái. XVI.* Bp. 1995. 747.

kiderítése nem sok reménnyel kecsegtet. Mindazonáltal a dolognak nem is lehet túlzottan nagy jelentőséget tulajdonítani, hiszen sem ezeken az oldalakon, sem a könyv más lapjain nem található marginália, akár Tisza Istvántól vagy más tulajdonostól. Itt kell megemlíteni, hogy válaszevelet, vagy egyéb reagálást Degenfeld Ottó levelére Tisza István levelezésének eddig megjelent kötetei nem tartalmazznak.

Végül szólni kell még a Tisza családnak a könyvben szereplő pecsétjéről, amelyet a címdoldal jobb felső sarkába ütöttek be, ami mindenképp bizonyítja a könyv Tisza tulajdonosát. De ennek leírását és jelentőségét csak az egész geszti könyvtár vonatkozásában és annak teljes feltárása után lehet érdemben közzé tenni.

CZEGLÉDI LÁSZLÓ

A szegedi napilapok hírversenye a 20. század elején. A modern sajtó – akár tetszik ez, akár nem – elsősorban (bár nem kizárólagosan) üzleti vállalkozás. Ez természetesen nemcsak azt jelenti, hogy az újságok előállítás, terjesztése stb. pénzbe kerül, s a kiadó bevételekre – nyereségre – törekszik.¹ A profit-maximálás igénye magára az újságra is visszahat, s hogy mi jelenik meg a lapban s hogyan, az nem kis részben ennek a helyzetnek a következménye. Az újságcsinálás és az „üzlet” konkrét összefüggésének, a profit-maximálás médium-befolyásoló és -alakító hatásának kutatása azonban a magyar sajtótörténeti vizsgálatoknak egyik „szemérmesen” kezelt, jószerével nem kutatott területe. Márpedig ennek az összefüggésnek az alapos vizsgálata nélkül a modern sajtó szerepének lényege megérthetetlen, s a sajtótörténet-írás a fűlszínes politikai interpretációkba ragad bele.

Az alábbiakban, egy konkrét eset értelmezésével, a 20. század eleji szegedi újságírás viszonyaiba kísérelünk meg belepillantani. Az esemény², amely így fölidéződik, érdekes, „színes” sztorinak, sajtótörténeti anekdotának tetszhet, s kétségtelen: így is, ilyenként is olvasható. A régi, a patriarchálisból a modernbe átváltó szegedi újságíró-élet egyik kedélyesen előadható „történeteként”. Egy mélyebb szinten azonban a fejlemény kiváltó oka s maga az ötlet kivitelezése is a lapkiadásban mind jobban domináló, egyre élesebbé váló „üzlet” természetére vet fényt, s jelzi a patriarchális sajtóviszonyok bomlását, a verseny élesedését – egy a budapestiénél kétségkívül archaikusabb viszonylatokat megőrző vidéki nagyvárosban.

A Kutlorásáv-esetként elhíresült történet időpontja 1902 novembere, közelebről a 20-a körüli napok. Az alapszituáció, a szegedi lapok egymásközi erőviszonya viszonylag könnyen megadható³. A városban ekkor négy újság jelent meg: az ellenzéki, függetlenségi *Szegedi Napló* (1878-tól), amelyik a város legtekintélyesebb, irodalmi és politikai súllyal megszólaló véleményformáló lapja volt; a kormánypárti, konzervatív *Szegedi Híradó* (1859-től), amelyiknek a múltja ekkor már jelentősebb volt, mint aktuális szerepe; a „modernebb” hangvételű, arculatát ekkor kialakító *Szeged és Vidéke* (1902 márciusától), amelyik ekkor alig pár hete került új kézbe; s az igénytelen, „krajcáros néplap”, a *Szegedi Friss Újság* (1900-tól), amelyik bár jóval nagyobb példányszámban fogyott el, mint a másik három szegedi lap, a maga populáris igénytelenségével nem lehetett s nem is volt a többiek versenytársa: csupán az új idők sikeres, de lenézett, a városi elitől kevésre be-

¹ A médiagazdaságtan ma már önálló stúdium, saját elmélettel, szakirodalommal.

² Az eseményről eddig csak kortársi emlékezés szól: ENGEL Lajos: *A kiadó*. In: *A Szegedi Napló huszonöt éve 1879–1903*. Szeged, 236–237.

³ Vö. LENGYEL András: *A szegedi újságírás rövid története*. In: L.A.: *„Közkatonái a tollnak...” Vázlatok Szeged sajtótörténetéhez*. Szeged, 1999. 7–69., különösen 30–43.